

Tim Birkhead: Ptačí smysl. Jaké to je být ptákem

„Výzkum... ptáků je handicapován všeobecným předpokladem, že žijí ve světě lidských smyslů.“

Cítat, který špičkový britský ornitolog i popularizátor vědy Tim Birkhead uvádí na str. 133 své knihy, jsem si dovolil neuvést celý. Vypustil jsem odkaz na smyslové vnímání „chuti“. Proč? Antropocentrické nepochopení ptačí chuti je jen špička ledovce. „Ptáci se orientují především zrakem,“ učili jsme se už na škole základní. Což nám potvrdili pedagogové na školách středních i vysokých. Nevyhnutelný dojem: ptáci se na svět jen dívají a nic dalšího nevnímají. A nakonec to ani nebyl dojem, byla to, studente, třes se, učebnicová pravda. Nahlédněte do jakékoli naší či zahraniční učebnice – ostatními smysly jako by opeření skoro ani nebyli obdařeni. Ani nemusím uvádět „starší učebnice“...

Ale co o ptačích smyslech vlastně víme? Posledních několik dekád už dost na to, abychom podobné představy „zrak především!“ mohli definitivně odkázat do říše bájí. Mimochodem, i ptačí zrak je tak odlišný od našeho, že z toho – doslova – přechází zrak (Živa 2014, 4: 180–183). Pohledem poučeným novými studiiemi už můžeme jen nevěřičně, tak jako autor, kroutit hlavou nad omezeností předešlých názorů na ptačí smysly. Stačí se podívat na ohromující hmatový noktovizor kiviho nebo kanára ládujícího se pálivými papírkami (které by nám spálily ústní sliznici, zatímco tento ptáček ani nemrkne). Jako tradičně si těmito – a desítkami dalších neotřelých příkladů – ilustrujeme, že promítat naše představy o světě a jeho vnímání mimo náš omezený obzor je nejistější cesta k tomu, jak svět nepochopit.

Možná vás překvapuje, že jsem stále nezmínil čich, onu baštu tradičních bludů o ptačích smyslech. Ptáci samozřejmě čich mají vyvinutí ne dobře, ale velmi dobře. Pro důkazy se nemusíme uchýlovat k záběrům v dokumentech BBC, vysílaným pradávno i v naší televizi, které ukazují kondora, jak spolehlivě nachází zrakům ukrytou mršinu, potažmo plyn unikající z plynovodu. Albatrosi, buňáci i tučňáci používají čichové mapy k dohledání kořisti (a mechanismus, který je k ní doveče, je opravdu zajímavý, jak se v knize dočtete). Dále třeba trubkonosí rozpoznávají konkrétní hnízdní nory, a dokonce i konkrétní jedince svého druhu, jen podle čichu.

I pěvců mají čich „na úrovni“ – např. rozpoznávají po čichu konkrétní druhy aromatických bylin. Léčí jimi své potomstvo (byliny posilují výkonnost imunitního systému, pacifikují parazity, nebo obojí, podle druhu opeřence a byliny). Navíc po čichu odhalí, že se v době jejich nepřítomnosti u hnízda ochomýtal predátor. Po čichu poznají i hnízdo jako takové. A různé druhy pěvců rozpoznají jen podle čichu (v pokusech znemožňujících jim použití další smysly) jedince svého druhu, jejich

pohlaví i vlastní příbuzné. Tedy výkon zcela na úrovni savců.

Průkopnické studie čichu pěvců pocházejí z výzkumů laboratorních zebřiček. To je však pták australský, a jak bývá podotýkáno, nepříliš vhodný jako model obecné ptačí biologie. V knize se však se zebřičkami setkáme opakovaně, a to nevyhnutelně: neúměrně velká část našich poznatků o ptácích byla vyvádána právě na zebřičkách, včetně mnoha prací, jejichž autorem je právě Tim Birkhead. Ale nemusíme bloudit do krajů geograficky či taxonomicky exotických: i naše důvěrně známé (důvěrně?) sýkory, špačci, vrabci a další zvládají bravurně mnohé z výše popsaných čichových úkolů. Nejpodstatnější je celkový trend – kdekoli výzkumníci zapátrají, nacházejí důkazy solidního výkonu ptačího čichového ústrojí. To nasvědčuje, že víc už se tradiční učebnice ani mýlit nemohly.

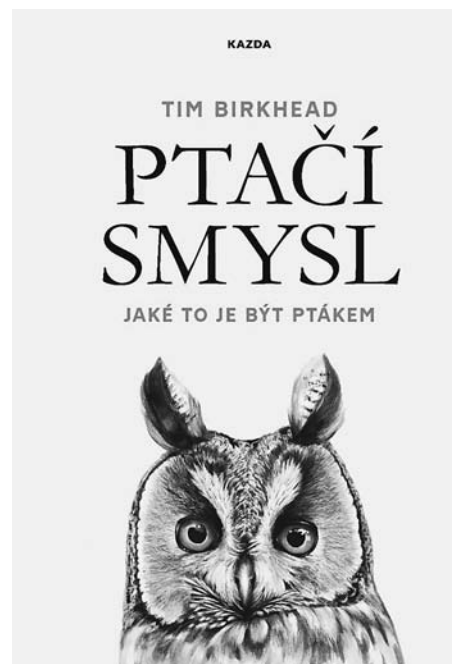
Odolám nutkání pokračovat v dalších fascinujících příkladech. Některé ze zmíněných kniha obsahuje, jiné ne – jsou i novějšího data než původní vydání.

Jaká je podoba Birkheadova vyprávění? Celou knihou se táhne jako pověstná červená nit to, co dnešním studentům biologie zpravidla žalostně chybí – zvědavost. Birkhead je vědec, jak má být. Drobné pošfouchnutí v podobě nejasné poznámky v cizí knize nebo starobylá fotografie ho přimějí vydat se na lov. Smekám před jeho záberem – má fenomenální schopnost pohybovat se mezi nejsoučasnější literaturou a klasickými pracemi i několik staletí starými. Ty síce často známe, ale typicky jen z třetí ruky – z učebnic, kde jsou citovány jako práce zakladatelské. Jenže, kdo je četl? Tim Birkhead ano.

Text, v němž osciluje mezi krátkými věcnými údernými větami a ležérním vyprávěčským stylem, se čte moc dobře. „Vyděstílovat“ po obsahové stránce to podstatné a upozadit méně klíčové je sisyfovská práce pro každého autora, ale T. Birkhead ji zvládl obdivuhodně. Dovolil jsem si tu vykrást několik vlastních vět z recenze jiné autorovy knihy, ale když on je pořád stejně skvělý (Živa 2016, 6: CLXII–CLXIII).

Kromě řady dalších ocenění a nadšených recenzí zdobí anglický originál Bird Sense. What It's Like to Be a Bird i nejvyšší cena, kterou může ornitologická kniha získat – Nejlepší ptačí kniha roku 2012, udělovaná časopisem British Birds a společností British Trust for Ornithology (stejnou cenu získal i za jednu ze svých předešlých knih, The Wisdom of Birds, v r. 2009).

Jak vidíte, český překlad si dal na čas. Mezitím stačily vyjít česky i knihy na podobné téma publikované v originále později, např. Genialita ptáků od výborné americké popularizátorky Jennifer Ackermanové (originál The Genius of Birds 2016, česky v nakladatelství Kazda v r. 2019). Na škodu to ale vůbec není, stejně tímá neznamená stejné zdroje a ještě méně stejný

1 Tkalčík červenozobý (*Bubalornis niger*) na první pohled příliš nezaujme. Jeho „nudný“ vzhled však pod sebou ukrývá „bezuzdný sexuální apetit“ (jak se uvádí v recenzované knize na str. 115). Fascinující je celá řada aspektů jeho sexuálního chování i tělesné stavby; abych neodradil od čtení, zmíním jen jeden z nich – ten smyslový. Tkalčík červenozobý je jediný pták na světě, u něhož byl v rámci ptačí říše doložen orgasmus. Rezervace Moremi, Botswana. Foto T. Grim

autorský styl. V těch málo případech, kdy oba autoři popisují stejné výzkumy, je naopak zajímavé seznámit se s odlišnými úhly pohledu. Navíc Ptačí smysl přeložila, očekávatelně skvěle, šéfredaktorka časopisu Ptačí svět Alena Klvaňová, jež redigovala i české vydání Geniality ptáků.

A samozřejmě, že koření každého dobrého textu – tedy osobní zážitky a subjektivní názory autora – chutná autenticky a jedinečně, tedy jinak u Birkheada i Ackermanové. Chutná moc dobře, a to nejen v kapitole Chuf.

Kazda, Brno 2020, 272 str., přeložila Alena Klvaňová. Doporučená cena 369 Kč